

6. Гетьман, Володимир. Український степовий природний заповідник / Гетьман, Володимир // Краєзнавство. Географія. Туризм (Шкільний світ). 2013. № 5 (березень). С. 15-18.

7. Незалежний тижневик журналістів Сумської області «Панорама Сумщини». № 1-3 (252-254) від 17 лютого 2006 року.

## **ФОРМУВАННЯ ВМІННЯ ПРАЦЮВАТИ З КАРИКАТУРОЮ ЯК САМОСТІЙНИМ ІСТОРИЧНИМ ДЖЕРЕЛОМ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ В СТАРШІЙ ШКОЛІ**

*Мороз Ірина,  
наук. співробітник,  
Інститут педагогіки НАПН України,  
м. Київ, Україна*

Карикатура належить до унікальних візуальних історичних джерел. Під поняттям «карикатура» розуміють жанр образотворчого мистецтва, що в сатиричній або гумористичній формі зображає соціальні, суспільно-політичні, міжнародні, побутові явища, реальних осіб або характерні типи людей.

Методична цінність карикатури в тому, що вона створює яскравий образ, коротко і яскраво резюмує суть історичного чи суспільного явища, події. Зміст більшості карикатур зрозумілий учням і дозволяє отримати уявлення про думки та настрої людей у той час. Проте увагу учнів потрібно звернути на те, що карикатури зазвичай втілюють ставлення до події, а не фактичну інформацію про неї. Карикатурист дуже часто упереджений і не намагається в роботі виразити об'єктивну точку зору або представити різні точки зору на проблему, оскільки висловлює замовний (інколи свій власний) погляд на подію, тобто створює через малюнок позитивне чи негативне враження, нерідко використовуючи при цьому певні стереотипи. Наприклад, карикатурист може зобразити персонаж таким, що заслуговує на довіру чи ні, міцним чи слабким, упевненим у собі чи таким, що вагається, патріотом чи зрадником тощо.

Зазначимо, що найбільш повне сприймання карикатури досягається, якщо учень володіє знаннями про реалії тогочасної політичної ситуації, міжнародної

обстановки, може розпізнати образи представників політики, культури. Використовуючи карикатури в навчальному процесі вчителю мати на увазі, що карикатура має певні особливості – їх потрібно аналізувати більш ретельно (ніж плакати і рекламу) і в комплексі з іншими джерелами, оскільки за своєю природою і суттю вони не можуть бути об'єктивними.

Інтерпретацію та аналіз політичної карикатури пропонуємо здійснювати за таким алгоритмом:

1. Розгляньте уважно карикатуру. Коли вона була створена? Якій історичній події чи якому явищу вона присвячена?

2. Чи упізнаєте ви персонажів карикатури? Завдяки чому? Що вони роблять? Як вони одягнені?

3. Наскільки реалістично чи гіперболізовано зображені персонажі та предмети? Якими засобами це досягається?

4. Визначте символи, використані в карикатурі. Що вони означають? Чому художник помістив їх у малюнок?

5. Що означає підпис під карикатурою? Чи збігається він з сюжетом малюнку? Яке ставлення відображає карикатурист до персонажів чи події?

6. Які ідеї та політичні погляди, на вашу думку, сповідує автор малюнку? За чим це можна визначити?

7. Що ви знаєте про зображену історичну подію, явище та зображених на карикатурі історичних осіб з інших джерел інформації? Чи згодні ви з інтерпретацією персонажів, подій, явищ, яку подає автор карикатури?

8. Яку нову інформацію ви отримали під час аналізу карикатури? Порівняйте її з тим, що вже знали [1].

Дотримання такого детального алгоритму допоможе виробити в учнів відповідні навички, спостережливість, увагу, що вкрай важливо при аналізі та інтерпретації карикатур.

У карикатурах зустрічаємо чимало символічних зображень. Тому під час роботи з карикатурою особливу увагу слід звернути на прийоми розтлумачення смислу символів. Насамкінець зауважимо, що за тривалу історію карикатура пройшла безліч етапів - гіперболізованого зображення реальності, шаржу, побутової

сценки, жанрової зарисовки, книжкової чи журнальної ілюстрації, політичної сатири і, нарешті, філософського осмислення реальності. Вона здебільшого відображає проблеми суспільства, здавна слугуючи певним методом самоствердження над кривдником чи ворогом.

Карикатура створює яскравий образ, коротко і яскраво резюмує суть історичного чи суспільного явища, події. Це своєрідний документ свого часу, в якому автори часто підкреслюють типові риси певних історичних та суспільних явищ; розкривають їх політичну природу; розкривають (часто з негативного боку) образ політичного діяча.

**Ключові слова:** візуальні історичні джерела, карикатура, методика.

### **Список використаних джерел**

1. Мороз П., Мороз І. Дослідницька діяльність учнів в процесі навчання всесвітньої історії в основній школі: методичний посібник. К., 2018, 96 с.
2. Савенков А. И. Психологические основы исследовательского подхода к обучению : учеб. пособ. М., 2006., 480 с.
3. Moroz P., Moroz I. Conceptual bases of the research activity in the process of teaching world history at the secondary school // Український педагогічний журнал. 2015. № 3. С. 102-115.

## **МЕТОДИКА РОБОТИ ІЗ СТАТИСТИЧНИМИ МАТЕРІАЛАМИ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ В СТАРШІЙ ШКОЛІ**

*Мороз Петро,  
канд. пед. наук, ст. наук. співробітник,  
Інститут педагогіки НАПН України,  
м. Київ, Україна*

Для об'єктивного дослідження історичних процесів і явищ велике значення мають статистичні джерела, які містять результати масових обстежень, описів, переписів, стандартизованого обліку та звітності. Статистичні дані відображають кількісні показники певних явищ та процесів в суспільстві в усьому їх різноманітті (техніко-економічні, соціально-політичні, культурні явища і процеси тощо) в